Доповіді
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

9 • 2011

МАТЕМАТИКА

УДК 517.9

Н. З. Дільна

Про симетричні розв'язки одного класу нелінійних диференціальних рівнянь

(Представлено академіком НАН України А. М. Самойленком)

Показано, що розв'язність задачі про певний клас симетричних розв'язків нелінійних диференціальних рівнянь можна досліджувати з використанням теорії крайових задач.

У даній роботі розглядається один клас нелінійних скалярних функціонально-диференціальних рівнянь вигляду

$$x'(t) = f(x(\tau_1(t)), x(\tau_2(t)), \ldots, x(\tau_m(t)), x(t), t), \qquad t \in \mathbb{R}, \tag{1}$$

де $f\colon \mathbb{R}^{m+2} \to \mathbb{R}$, $m \geqslant 0$, $\tau_i\colon \mathbb{R} \to \mathbb{R}$, $i = 1, 2, \ldots, m$, — вимірні функції (при $m = 0$ вважаємо, що члени з відхиленнями аргументу відсутні). Під *розв'язком* рівняння (1) розуміємо функцію $x\colon \mathbb{R} \to \mathbb{R}$, яка на кожному компактному проміжку є абсолютно неперервною та майже скрізь задовольняє рівняння (1).

Нас цікавлять розв'язки $x\colon \mathbb{R} \to \mathbb{R}$ рівняння (1), що мають певну властивість симетрії, а саме такі, для яких

$$x(t) = ax(\psi(t)), \qquad t \in (-\infty, \infty), \tag{2}$$

де $a \in \mathbb{R} \setminus \{0\}$, а $\psi\colon \mathbb{R} \to \mathbb{R}$ — наперед задана монотонно зростаюча (неперервно диференційовна) функція з властивістю

$$\psi(\mathbb{R}) = \mathbb{R} \tag{3}$$

(для визначеності — зростаюча). При відповідному виборі параметра a та функції ψ властивість (2) може описувати такі властивості розв'язку, як парність, непарність, періодичність, антиперіодичність і т. д. Як функцію ψ, наприклад, можна взяти функцію $\psi(t) = \varepsilon t + T$, де $T \in \mathbb{R}$ та $\varepsilon \in \{-1, 1\}$; тоді при $\varepsilon = 1$ умова (2) визначатиме розв'язок типу Флоке (для багатовимірних систем розв'язки з більш загальною властивістю досліджувалися, зокрема, в [1–4]), а при $\varepsilon = -1$ — зводиться до властивості, що вивчалася в [5]. Якщо взяти $\psi(t) = 2t - 1$, то матимемо властивість (2) для функції $x(t) = (t-1)^n$ при $a = 1/2^n$.

Далі розглядатимемо спеціальний випадок, коли відхилення аргументу і функція $f\colon \mathbb{R}^{m+1} \to \mathbb{R}$ в рівнянні (1) справджують таку умову: *можна вказати такі цілі числа* $k_1, \ldots, k_m$, *що*

$$\tau_i \circ \psi = \psi^{k_i} \circ \tau_i, \qquad i = 1, 2, \ldots, m, \tag{4}$$

та

$$\psi'(t) f(a^{-k_1} z, a^{-k_2} z, \ldots, a^{-k_m} z, a^{-1} z, \psi(t)) = a^{-1} f(z, z, \ldots, z, z, t) \tag{5}$$

для всіх $z \in \mathbb{R}$ *та майже всіх* $t \in \mathbb{R}$.

Сформульоване припущення означає, що права частина диференціального рівняння має властивість симетрії, яка є, у певному сенсі, природною з огляду на характер вихідної задачі. Наприклад, якщо τ_i, $i = 1, 2, \ldots, m$, є сталими запізненнями, умова (4) виконується очевидним чином при $k_1 = \cdots = k_m = 1$. Рівняння з властивостями, подібними до (5), розглядалися, зокрема, в [6–8].

Зафіксуємо деяке значення $t_0 \in \mathbb{R}$, для якого $\psi(t_0) \neq t_0$. Для визначеності припустимо, що $\psi(t_0) > t_0$. З постановки задачі (1), (2) зрозуміло, що звуження $y = x|_{I_\psi}$ кожного її розв'язку x на проміжок $I_\psi := [t_0, \psi(t_0)]$ справджує двоточкову крайову умову

$$y(t_0) = a y(\psi(t_0)). \tag{6}$$

Виявляється, що за умови (5) має місце, у певному сенсі, й обернене твердження. Для того щоб навести його точне формулювання, введемо відповідні позначення.

Зростаюча функція ψ з властивістю (3) породжує строго зростаючу числову послідовність $\cdots < \psi^{-2}(t_0) < \psi^{-1}(t_0) < t_0 < \psi(t_0) < \psi^2(t_0) < \cdots$, точки якої ділять $\mathbb{R}$ на зліченну кількість напіввідкритих інтервалів

$$[\psi^j(t_0), \psi^{j+1}(t_0)), \qquad j \in \mathbb{Z}. \tag{7}$$

Назвемо число j *номером* інтервалу $[\psi^j(t_0), \psi^{j+1}(t_0))$. Для кожного $t \in \mathbb{R}$ ціле число $l(t)$ визначимо як номер того з інтервалів (7), який містить точку t.

Лема 1. *Якщо функція* $y\colon I_\psi \to \mathbb{R}$ *задовольняє двоточкову крайову умову* (6), *то функція*

$$x(t) := a^{-l(t)} y(\psi^{-l(t)}(t)), \qquad t \in \mathbb{R}, \tag{8}$$

має властивість (2).

Доведення. Нехай x задано рівністю (8). Безпосереднім обчисленням за формулою (8) неважко перевірити, що при кожному цілому j

$$x(t) = a^{-j} x(\psi^{-j}(t))$$

для всіх $t \in [\psi^j(t_0), \psi^{j+1}(t_0))$. Використовуючи означення функції $l\colon \mathbb{R} \to \mathbb{Z}$, звідси виводимо, що має місце (2).

Введемо оператори $\sigma_i\colon C(I_\psi, \mathbb{R}) \to L_1(I_\psi, \mathbb{R})$, $i = 1, 2, \ldots, m$,

$$(\sigma_i x)(t) := \begin{cases} x(\tau_i(t)), & \text{якщо} \quad \tau_i(t) \in I_\psi, \\ a^{-l(\tau_i(t))} x(\psi^{-l(\tau_i(t))}(\tau_i(t))), & \text{якщо} \quad \tau_i(t) \notin I_\psi, \end{cases} \tag{9}$$

де $l(t)$ — номер того з інтервалів (7), який містить точку $t \in \mathbb{R}$.

Лема 2. *Нехай функція* $y\colon I_\psi \to \mathbb{R}$ *є розв'язком рівняння*

$$y'(t) = f((\sigma_1 y)(t)), (\sigma_2 y)(t)), \ldots, (\sigma_m y)(t)), t), \qquad t \in I_\psi, \tag{10}$$

та має властивість (6). *Тоді визначена формулою* (8) *функція* $x\colon \mathbb{R} \to \mathbb{R}$ *є розв'язком задачі* (1), (2).

Доведення. Перш за все зазначимо, що записане рівняння (10) має сенс. Дійсно, вираз в його правій частині є коректно визначеним для будь-якої абсолютно неперервної функції $y\colon I_\psi \to \mathbb{R}$, оскільки, згідно з (9), як відповідна початкова функція на множині

$$\Lambda := \bigcup_{i=1}^{m} \tau_i(I_\psi) \setminus I_\psi$$

використовуються значення, отримані "трансляцією" відповідних значень y на базовому інтервалі I_ψ із збереженням властивості симетрії.

Нехай функція $y\colon I_\psi \to \mathbb{R}$ є розв'язком задачі (6), (10), а x — це відповідна функція (8). За лемою 1 функція (8) має властивість (2). Зауважимо, що на множині Λ значення функції x збігаються зі значеннями початкової функції, які було використано при побудові рівняння (10). Звідси, зокрема, випливає, що x справджує рівняння (1) на проміжку I_ψ.

Залишається переконатися, що при майже всіх $t \notin I_\psi$ для x справджується рівняння (1). Це доводиться безпосередньо з використанням припущень (4) і (5).

Зауваження. У випадку, коли $\tau_i(I_\psi) \subset I_\psi$, $i = 1, 2, \ldots, n$, рівняння (10) не потребує визначення початкової функції та має вигляд

$$x'(t) = f(x(\tau_1(t)), x(\tau_2(t)), \ldots, x(\tau_m(t)), x(t), t), \qquad t \in I_\psi. \tag{11}$$

З леми 2 випливає, що питання дослідження визначених на $(-\infty, \infty)$ розв'язків рівняння (1) із симетрійною властивістю (2) можна замінити дослідженням розв'язності двоточкової задачі (6), (10); при цьому, як ми бачили вище, важливим є припущення (5). Отже, в цій ситуації можна використовувати засоби теорії крайових задач. Зокрема, мають місце такі твердження, що отримуються з відповідних результатів праці [9].

Теорема 1. *Нехай виконуються умови* (4), (5) *і, крім того,* $0 < a \leqslant 1$ *і для всіх дійсних* z *та* z_i, $i = 1, 2, \ldots, m$, *та майже всіх* $t \in I_\psi$ *справджується оцінка*

$$f(z_1, z_2, \ldots, z_m, z, t) \operatorname{sign} z \leqslant q(|z|, t), \tag{12}$$

де $q\colon [0, +\infty) \times I_\psi \to [0, +\infty)$ — *деяка неспадна за першим аргументом функція з властивістю*

$$\lim_{\varrho \to +\infty} \frac{1}{\varrho} \int\limits_{I_\psi} q(\varrho, t)\, dt = 0. \tag{13}$$

Тоді рівняння (1) *має принаймні один розв'язок з властивістю* (2).

Теорема 2. *Нехай виконуються умови* (4), (5) *і, крім того,* $0 < a \leqslant 1$ *і для всіх дійсних* z *та* z_i, $i = 1, 2, \ldots, m$, *та майже всіх* $t \in I_\psi$ *справджується оцінка*

$$f(z_1, z_2, \ldots, z_m, z, t) \operatorname{sign} z \geqslant -q(|z|, t), \tag{14}$$

де $q\colon [0,+\infty) \times I_\psi \to [0,+\infty)$ — *деяка неспадна за першим аргументом функція з властивістю* (13). *Тоді рівняння* (1) *має принаймні один розв'язок з властивістю* (2).

Інші умови існування розв'язків рівняння (1) з властивістю (2) можна отримати застосуванням інших ознак розв'язності задачі (6), (10), що є двоточковою крайовою задачею для функціонально-диференціального рівняння на обмеженому інтервалі (див., наприклад, [9, 10]).

Виконано за часткової підтримки грантом VEGA-SAV 2/7140/27 та грантом Фонду Штефана Шварца.

1. *Самойленко А. М.* Об одной задаче исследования глобальных решений линейных дифференциальных уравнений с отклоняющимся аргументом // Укр. мат. журн. – 2003. – **55**, № 5. – С. 631–640.
2. *Самойленко А. М., Денисенко Н. Л.* Решение линейных функционально-диференциальных уравнений с линейно преобразованным аргументом на полуоси // Там же. – 2007. – **59**, № 4. – С. 501–513.
3. *Dilna N., Fečkan M.* On the uniqueness, stability and hyperbolicity of symmetric and periodic solutions of weakly nonlinear ordinary differential equations // Miskolc Math. Notes. – 2009. – **10**, No 1. – P. 11–40.
4. *Kiguradze I.* On periodic-type solutions of systems of linear ordinary differential equations // Abstr. Appl. Anal. – 2004. – No 5. – P. 395–406.
5. *Ronto A., Ronto M.* On some symmetric properties of periodic solutions // Nonlinear Oscil. (N. Y.). – 2003. – **6**, No 1. – P. 82–107.
6. *Дильная Н. З., Фечкан М.* Однозначная разрешимость и устойчивость симметрических и периодических решений слабонелинейных обыкновенных дифференциальных уравнений // Доп. НАН України. – 2009. – № 5. – С. 22–28.
7. *Ронто А. Н.* К вопросу о периодических решениях систем с "максимумами" // Там само. – 1999. – № 12. – С. 27–31.
8. *Ronto A., Ronto M.* Successive approximation techniques in non-linear boundary value problems for ordinary differential equations // Handbook of Differential Equations, Ordinary Differential Equations. Vol. 4. Ch. 5. – Amsterdam: Elsevier, 2008. – P. 441–592.
9. *Hakl R., Lomtatidze A., Šremr J.* Some boundary value problems for first order scalar functional differential equations. – Brno: Masaryk University, 2002. – 300 p.
10. *Dilna N., Ronto A.* Unique solvability of a non-linear non-local boundary-value problem for systems of non-linear functional differential equations // Math. Slovaca. – 2010. – **60**, No 3. – P. 327–338.

Інститут математики НАН України, Київ
Математичний інститут САН,
Братислава, Словакія

Надійшло до редакції 14.12.2010

N. Z. Dilna

About symmetric solutions of a class of functional differential equations

We show that the solvability of a problem on a certain class of symmetric solutions of non-linear differential equations can be studied by using the theory of boundary-value problems.